

Шкода Н.А.

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Крилова А.М.

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

УЧАСТЬ СТУДЕНТІВ У ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (ПОЧАТОК ХХ СТ.): ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ

У статті аналізується історіографічний доробок, присвячений дослідженню участі українських студентів у діяльності національних політичних партій на початку ХХ ст. в Наддніпрянській Україні. Метою даної публікації є вивчення історіографічного доробку означеної проблеми. Об'єктом дослідження є партійно-політична діяльність студентської молоді на початку ХХ ст. в Наддніпрянській Україні. Предметом дослідження є історіографічний огляд означеної проблеми. Хронологічні межі дослідження – початок ХХ ст. Територіально дослідження охоплює Наддніпрянську Україну. Нагромадження інформації про участь студентів у діяльності політичних партій початку ХХ ст. умовно можна поділити на три періоди: 1) початок ХХ ст.; 2) радянський; 3) пострадянський. Протягом першого періоду в центрі уваги науковців був загальноросійський студентський рух. Зазначеної проблеми дослідники даного періоду торкалися побіжно. На цьому етапі з'являються праці безпосередніх учасників студентського руху в досліджуваній період. Радянська історіографія мала помітні досягнення лише до кінця 20-х років ХХ ст. Основні риси досліджень 1930-х рр. – першої половини 1950-х рр. – суттєве звуження тематики, зниження якісних характеристик наукового пошуку, домінування тенденційності, марксистської методології. Протягом другого історіографічного етапу досліджували дану проблему також закордонні науковці. Характерна риса цих публікацій – біографізм. Протягом третього пострадянського етапу з'являється чимало робіт з політичної історії України, в яких дана проблема висвітлюється фрагментарно. Формується новий аспект в дослідженні даної проблеми – регіональний. Аналіз історіографічного доробку дозволяє нам констатувати, що діяльність студентів в українських політичних партіях на початку ХХ ст. на території Наддніпрянської України до сьогоднішнього дня залишається малодослідженою проблемою вітчизняної історії.

Ключові слова: історіографія, студентство, політична діяльність, політична партія, об'єктивний аналіз.

Постановка проблеми. Враховуючи важливість для сучасної України такого політичного інституту як партія, впливовість у державотворчих процесах такої активної суспільної групи як студентство, беручи до уваги вагоме значення використання історичного досвіду для формування держави на демократичних, гуманістичних засадах, цілком актуальним і необхідним є вивчення діяльності студентства в українських політичних партіях Наддніпрянщини в період їх становлення на початку ХХ ст. З огляду на це актуальності набуває аналіз історіографічного доробку науковців, які в своїх працях безпосередньо або побіжно досліджували політичну діяльність українського студентства Наддніпрянщини на початку ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Праць, присвячених аналізу участі студентства

у діяльності українських політичних партій на початку ХХ ст., існує чимало, але спеціальні дослідження, в яких би окремо аналізувався історіографічний аспект даної проблеми, відсутні.

Мета статті. У зв'язку з вищезазначеним метою даної публікації є вивчення історіографічного доробку, присвяченого дослідженню участі українських студентів у діяльності національних політичних партій на початку ХХ ст. в Наддніпрянській Україні. Об'єктом дослідження є партійно-політична діяльність студентської молоді на початку ХХ ст. в Наддніпрянській Україні. Предметом дослідження є історіографічний огляд означеної проблеми. Хронологічні межі дослідження – початок ХХ ст. Територіально дослідження охоплює Наддніпрянську Україну.

Виклад основного матеріалу. Нагромадження інформації про участь студентів у діяльності політичних партій початку ХХ ст. умовно можна поділити на три періоди: 1) початок ХХ ст.; 2) радянський; 3) пострадянський. Варто зауважити, що політична діяльність студентів у досліджуваній період привернула цікавість у деяких дослідників ще на початку ХХ ст. [4, 10, 29]. Привертають увагу роботи Р. Видріна [4], Г. Енгеля і В. Горохова [10]. В центрі уваги науковців загальноросійський студентський рух, політична діяльність студентів російських столиць. Автори з'ясовують причини і сутність виступів студіюючої молоді в цілому в межах імперії. Зазначеної проблеми дослідники даного періоду торкаються побіжно.

Певний інтерес становить робота київського цензора С. Щоголева [29], який, дотримуючись позицій імперського шовінізму, рішуче заперечує українське питання та навіть факт існування української нації. Автор вважає, що головними учасниками українського руху є інтелігенція, а саме вчителі і студенти, головний напрямок їх діяльності – культурно-просвітницька робота, яка відбувається достатньо мляво. Київський цензор дану діяльність оцінює негативно, тому що вона дестабілізує Російську державу зсередини і може призвести до трагічних наслідків.

Протягом першого історіографічного періоду з'являються праці, в яких безпосередньо характеризується участь студентів у діяльності українських політичних партій Наддніпрянщини. До них належать праці безпосередніх учасників тих подій: Ю. Колларда, О. Коваленка, Д. Антоновича, М. Залізняка [14, 13, 1, 9]. Характерна риса цих публікацій – суб'єктивізм. М. Залізняк характеризує ідеологію багатьох українських студентів як соціал-демократичну. На думку автора, саме ця частина молоді є провідною силою українського національного руху. М. Залізняк визначає головну мету молоді – українізація вищої освіти [9]. С. Петлюра висловлює схожі погляди в статті «Українські студентські організації», у якій зазначає, що протягом початку ХХ ст. діяльність студентства еволюціонувала від культурно-просвітницької до діяльності в «певному програмовому напрямку» [21]. С. Петлюра відмічає активність студентів київських вузів у лавах УСДРП, а діяльність університетських об'єднань українських соціалістів-революціонерів, які тільки організувалися, вважає недостатньо активною.

Підбиваючи підсумки історіографічних напрацювань першого періоду, слід констатувати, що автори, які торкалися цієї тематики, були пере-

важно політичними діячами, прихильниками або членами певних партій, не мали професійної історичної освіти, що природньо вплинуло на їх оцінки. Часто їх оцінки мали суб'єктивний характер відносно своїх опонентів і своєї політичної сили. Цінність даних праць, різних за жанром та якістю, полягає у тому, що їх автори ввели до наукового обігу важливий теоретичний і фактичний матеріал.

Визначальними рисами другого історіографічного етапу є намагання переважної більшості дослідників неупереджено підійти до висвітлення діяльності партійних угруповань, а також спробою узагальнити і теоретично осмислити документальний матеріал. Варто зауважити, що характерною особливістю цього етапу є наявність двох напрямків: радянська історіографія та роботи дослідників українського зарубіжжя.

Радянська історіографія мала помітні досягнення лише до кінця 20-х років ХХ ст. Пов'язане це головним чином з політикою українізації та дослідженнями істориків, що пройшли своє фахове становлення до проголошення радянської влади в Україні. Зросла кількість розвідок з тематики, яка російською дореволюційною історіографією фактично замовчувалася і не вивчалася, – народні рухи за національне визволення, події революції 1905–1907 рр. Це роботи О. Гермайзе [5], А. Дучинського [7]. В центрі уваги перелічених праць характеристика національно-визвольного руху початку ХХ ст.

Особливої уваги заслуговує монографія О. Гермайзе [5], в якій аналізуються умови виникнення і діяльності РУП, основу соціальної бази якої становило студентство. Важливу інформацію містить дослідження А. Дучинського [7], яке спирається переважно на архівні джерела Полтавського ГЖУ та доповнює згадану вище розвідку О. Гермайзе. Стаття визначена часовими межами 1901–1905 рр. В ній характеризується участь багатьох студентів, їх агітаційно-пропагандистська робота по селах, заходи по залученню до РУП учнів, семінаристів, розповсюдження літератури. Дослідник визначає студіюючу молодь як авангард національного політичного руху, як основні кадри РУП, акцентує увагу на провалі та цілковитому розгромі діяльності РУП на Полтавщині, розкриває причини цього розгрому.

Підсумовуючи, зазначимо, що наукові праці радянських істориків 20-х років ХХ ст. можна умовно поділити на два напрямки, поява яких характеризується як прояв дуалізму радянської історіографії цього періоду. З одного боку це ті,

хто підтримував ідеї класового підходу до історії, абсолютизували марксистські догми. З іншого – представники національної історіографії, які намагалися об'єктивно висвітлювати діяльність студіюючої молоді у національних політичних партіях. В історичній науці роль студентства в політичних процесах вивчається фрагментарно.

В 30-х роках ХХ ст., з утвердженням тоталітарної системи в СРСР, історики повинні були дотримуватися принципів історичного матеріалізму та партійності. Відбувались переслідування і репресії проти науковців «буржуазної» історіографії. Основні риси тогочасних досліджень – суттєве звуження тематики, зниження якісних характеристик наукового пошуку. В працях домінують тенденційність і відверта фальсифікація процесів, що відбувались в національній історії.

З початком «відлиги» в другій половині 1950-х з'явилися поодинокі дослідження партійно-політичної проблематики початку ХХ ст., які характеризувалися упередженістю в оцінках діяльності українських партій. Радянська історіографія періоду «відлиги» вивчала студентську проблематику лише у розрізі участі молоді в структурах РСДРП або як складової частини пролетарського руху. Поодинокі інформацію про активність студентів у діяльності політичних партій Наддніпрянської України на початку ХХ ст. містять історико-партійні праці М. Просяника [22], В. Кизченко [12] та інші. Автори цієї доби розглядали студентський рух як загальноросійське явище.

У 1970–1980-х рр. проблемі українських політичних партій Наддніпрянщини початку ХХ ст. було присвячено лише монографії І. Кураса [16, 17]. Науковець х аналізує соціальні джерела національних партій, характеризує їх історичний шлях, результати діяльності, політичну долю. Дані роботи представляють високу наукову цінність, алетдіяльність студентства як активної суспільної групи Наддніпрянщини, в них досліджується фрагментарно.

Серед науковців в еміграції партійно-політична проблематика користувалася значною увагою. Ці автори, на відміну від радянських істориків, не обмежувалися партійними догмами та ідеологічними схемами. Проте, слід відмітити як негативну рису закордонної історіографії – обмеженість джерельної бази. Наприклад, важливу інформацію про студентське життя І. Мазепи в Петербурзі у 1904–1910 рр. та його активну політичну діяльність дає біографічна розвідка П. Феденка [26]. Зокрема, йдеться про існування в тогочасній столиці Російської імперії лише однієї

діючої української політичної сили – РУП. Значна увага приділяється постатям студентів-активістів першої в Наддніпрянщині політичної партії.

Заслугове на увагу інша праця П. Феденка «Український рух у ХХ столітті», в якій автор характеризує діяльність РУП [27]. Зокрема, автор робить спробу пояснити причини слабкості партії у перші роки існування через відсутність досвіду, політичної свідомості більшості її активістів і провідників – студіюючої молоді.

Біографічний характер мають дослідження А. Качора «Борис Мартос» [11] та М. Сосновського «Дмитро Донцов: політичний портрет» [24]. В останньому один з розділів присвячений студентським рокам Д. Донцова. Розвідка дає цінний фактичний матеріал про діяльність студентської молоді Петербурга початку ХХ ст., де велику популярність мала УСДРП: у місті. Значну кількість важливих фактів містить робота Б. Мартоса [18], у якій він, як безпосередній учасник тих подій і прихильник РУП, характеризує своїх однодумців по Харківській студентській Громаді (Д. Антоновичу, О. Коваленку, П. Андрієвському, Л. Мацієвичу). Автор висвітлює процес утворення та діяльності РУП – УСДРП і УНП, розкриває вплив відомого українського суспільно-політичного діяча М. Міхновського на студентську молодь. Розробки представників закордонної історіографії А. Жука [8] та В. Міяковського [19] містять чимало фактів, що деталізують та додатково розкривають діяльність Д. Антоновича, який, будучи студентом, зробив вагомий внесок у розвиток партії. Зокрема знаходимо інформацію про його видавничу та пропагандистську діяльність у рупівських партійних органах «Гасло», «Селянин», «Праця». Отже, представники української закордонної історіографії протягом другого історіографічного етапу досліджували започатковану на початку ХХ ст. проблему вивчення політичної активності студентства Наддніпрянщини. Характерна риса цих публікацій – біографізм.

З розпадом у 1991 р. Радянського Союзу у вітчизняній історичній науці починається процес переосмислення минулого, в тому числі досліджуваної проблеми, робляться спроби застосування нових методологічних принципів, до наукового обігу залучається значна кількість раніше невідомих джерел. Але досліджуваної нами проблематики науковці майже не торкаються. Головна їх увага концентрується на глобальному переосмисленні політичної історії української нації. Особлива увага приділяється вивченню біографій та політичної діяльності ключових фігур

в політичній історії України. Студентська проблематика. в цих роботах висвітлюється фрагментарно. Однією із перших робіт, присвячених студентській проблематиці на початку ХХ ст. О. Рафальському [23]. Значним недоліком праці було певне відставання в освоєнні автором нових методологій, теоретичних підходів.

Звертаємо увагу на те, що незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених партійній історії Наддніпрянщини, залишалось недостатньо вивченим питання про роль студентства в національних політичних партіях на підросійських територіях у тому числі.

Саме у 1990-х рр. з'являються дослідження, в яких робляться спроби комплексно дослідити молодіжний рух в Україні. Одна з перших таких спроб належить В. Головеньку [6]. В другій половині 90-х рр. ХХ ст. активізується біографічний напрямок досліджень. 1997 р. виходить стаття В. Солдатенка і Т. Бевз «Микола Порш – лідер українських соціал-демократів» [2]. Автори розкривають процес становлення М. Порша як особистості, деталізують процес здобуття ним вищої освіти та поєднання з цим активної партійної роботи. Вагомий внесок у розвиток біографічного напрямку досліджень діяльності студентської молоді в українських партіях початку ХХ ст. зроблено В. Верстюком і Т. Осташко у довіднику «Діячі Української Центральної Ради» [3]. Зокрема, у ньому знаходимо багато інформації про студентські роки та активу партійну діяльність В. Винниченка, Д. Антоновича, Д. Дорошенка та багатьох інших. А. Шаповал досліджував громадсько-політичну та наукову діяльність одного з лідерів РУП – УСДРП Д. Антоновича [28]. Грунтовну монографію про життя і політичну діяльність відомого українського діяча М. Міхновського написав науковець

Ф. Турченко [25]. Ф. Турченко деталізує процес становлення РУП, наголошує на безпосередній причетності М. Міхновського до її утворення (хоча членом партії ніколи не був). Автор характеризує рупівську молодь, переважно харківських студентів. Особлива увага в дослідженні приділяється УНП, яка не обійшлася без участі в ній найактивнішої в тогочасному Харкові суспільної групи – молоді місцевих інститутів і університету, яка часто підтримувала та допомагала в роботі і РУП, і УНП.

Привертає увагу монографія А. Павка [20]. Для нашого дослідження значний інтерес становлять її п'ятий і шостий розділи, в яких розглядається процес становлення партійно-політичної системи Наддніпрянщини на початку ХХ ст., аналізується стратегія і тактика партій у роки першої російської революції. Автор не приділяє окремої уваги студентству, хоча у наведених у монографії фактах присутня значна кількість розрізненого матеріалу, який характеризує студентську молодь як активний елемент політичного руху.

Протягом третього історіографічного періоду сформувався новий аспект в дослідженні даної проблеми – регіональний, з'ясування особливостей партійно-політичних процесів в різних регіонах Наддніпрянщини. Тут слід відмітити науковця О. Кривобока [15]. Він торкався дослідження діяльності партій в окремих губерніях, частково ілюструючи участь студіюючої молоді.

Висновки. Наведений аналіз історіографічного доробку дозволяє нам констатувати, що діяльність студентів в українських політичних партіях на початку ХХ ст. на території Наддніпрянської України до сьогоднішнього дня не стала об'єктом комплексного дослідження і залишається малодослідженою проблемою вітчизняної історії.

Список літератури:

1. Антонович Д. Сторінка з історії української політичної думки дев'яťдесятих років ХІХ ст. *Вісник політики, літератури й життя*. Відень, 1918. Ч. 34, С. 490–491.
2. Бевз Т., Солдатенко В. Микола Порш – лідер українських соціал-демократів. *Історія України*. 1997. № 44, С. 4–5
3. Верстюк В.Ф., Осташко Т.С. Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник. К., 1998, 254 с.
4. Выдрин Р. Основные моменты студенческого движения. 1899–1906. Спб. : Труд, 128 с.
5. Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. Т. 1. революційна українська партія (РУП). К., 1926, 388 с.
6. Головенько В. Український молодіжний рух у ХХ столітті (історико-політологічний аналіз основних періодів). К. : А.Л.Д., 1997, 160 с.
7. Дучинський А. Революційна українська партія (РУП) на Полтавщині за архівними матеріалами 1901–1905 рр. *За сто літ. Матеріали з громадського й літературного життя України ХІХ і початків ХХ століття*. Х.: Державне видавництво України, 1928. Кн. 2, С. 283–320.

8. Жук А. Автобіографія Дмитра Антоновича. *Сучасність*. 1961. № 1, С. 103–114.
9. Залізник М. Російська Україна й її відродження. М. Л., 1910.
10. Енгель Г., Горохов В. Из истории студенческого движения, 1899–1909, Спб., 1908
11. Качор А. Борис Мартос. Вінніпег : Українська Вільна Академія наук, 1977, 32 с.
12. Кизченко В. Первая российская революция и культурный процесс на Украине. К. : Наукова думка, 1984, 189 с.
13. Коваленко О. На межі двох віків. *З минулого. Збірник*. Варшава, 1939. Т. 2, С. 22–54.
14. Коллард Ю. Народження українського націоналізму серед харківської студентської молоді. *З минулого: Збірник*. Варшава, 1939, Т. 2, С. 55–69.
15. Кривобок О. Діяльність політичних партій та організацій на півночі Лівобережної України в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. К. 2009, 176 с.
16. Курас І. Повчальний урок історії (Ідейно-політичне банкрутство Української соціал-демократичної робітничої партії). К. : Політвидав України, 1986, 184 с.
17. Курас І. Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий на Украине. К. : Наукова думка, 1978, 315 с.
18. Мартос Б. Оскілко й Болбочан (спогади). Мюнхен : Вид-во «Петро Белей», 1958, 50 с.
19. Міяковський В. Дмитро Антонович. Вінніпег : Українська Вільна Академія наук, 1967, 48 с.
20. Павко А. Політичні партії, організації в Україні: наприкінці ХІХ – початок ХХ століття: зародження, еволюція, діяльність, історична доля. Київ : Вид-во «Іван Федоров». 1999, 248 с.
21. Петлюра С. Статті, листи, документи. Нью Йорк, 1956, 480 с.
22. Просяник М.П. Деятельность большевистских организаций Украины по вовлечению молодежи в революционную борьбу накануне и в период первой русской революции (1903–1907 гг.). К., 1969, 274 с.
23. Рафальський О., Колесник В. Шляхом національного відродження: Національне питання в програмах та діяльності українських партій Наддніпрянщини. 1900–1907. К. : Стило, 1998, 226 с.
24. Сосновський М. Дмитро Донцов: політичний портрет. Нью-Йорк – Торонто, 1974, 418 с.
25. Турченко Ф.Г. Микола Міхновський. К. : Генеза, 2006, 196 с.
26. Феденко П. Ісаак Мазепа: Борець за волю України. Лондон : Наше слово, 1954, 228 с.
27. Феденко П. Український рух у ХХ ст. Лондон : Наше слово, 1959, 267 с.
28. Шаповал А. Становлення Дмитра Антоновича як вченого. *Український історичний журнал*. 2001. № 2, С. 34–48.
29. Щеголев С. Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма. К., 1912.

Shkoda N.A., Krylova A.M. STUDENTS ‘PARTICIPATION IN THE ACTIVITIES OF UKRAINIAN POLITICAL PARTIES OF DNIEPER UKRAINE (beg. of the 20th c.): HISTORIOGRAPHICAL OVERVIEW OF THE PROBLEM

The article analyzes the historiographical work devoted to the study of the participation of Ukrainian students in the activities of national political parties in the early twentieth century. in the Dnieper Ukraine. The purpose of this publication is to study the historiographical achievements of this problem. The object of research is the party-political activity of student youth in the early twentieth century. in the Dnieper Ukraine. The subject of the study is a historiographical review of this problem. Chronological boundaries of the study – the beginning of the twentieth century. Territorially, the study covers the Dnieper Ukraine. Accumulation of information about the participation of students in the activities of political parties of the early twentieth century. Can be divided into three periods: 1) the beginning of the twentieth century; 2) Soviet; 3) post-Soviet. During the first period, the focus of scholars was the all-Russian student movement. This problem was touched upon by researchers of this period in passing. At this stage, the works of direct participants in the student movement in the study period appear. Soviet historiography had notable achievements only until the late 1920's. The main features of research in the 1930's – first half of the 1950's – a significant narrowing of the subject, reducing the qualitative characteristics of scientific research, the dominance of bias, Marxist methodology. During the second historiographical stage, this problem was also studied by foreign scholars. A characteristic feature of these publications is biography. During the third post-Soviet stage, many works on the political history of Ukraine appeared, in which this problem is covered in fragments. A new aspect is being formed in the study of this problem – regional.

Analysis of historiographical achievements allows us to state that the activities of students in Ukrainian political parties in the early twentieth century. on the territory of Dnieper Ukraine to this day remains a little-studied problem of national history.

Key words: historiography, students, political activity, political party, objective analysis.